

Η ΔΙΑΚΡΙΣΙΣ ΜΕΤΑΞΥ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ

Υ Π Ο

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Β. ΣΚΟΥΤΕΡΗ

Διδάκτορος Πανεπιστημίων Ἀθηνῶν καὶ Στρασβούργου

Ὁ Δίδυμος ὁ τυφλὸς¹ ὁμιλῶν περὶ τῆς ἀληθοῦς θεολογίας καὶ τῆς τελευτάτης θεογνωσίας καὶ σχολιάζων τὸ τοῦ Ἡσαΐου 1, 14-16², σημειοῖ εἰς ἓν ἔξοχον ἐδάφιον τὰ ἐξῆς: «Δεῖ γὰρ μὴ παρέργως κεχρῆσθαι τῇ θεολογίᾳ. Λέγει οὖν παρὰ τῷ Ἡσαΐα ὁ Θεός· Τὰς νομηνίας ὑμῶν, καὶ τὰ Σάββατα, καὶ τὰς ἐορτὰς ὑμῶν μισεῖ ἡ ψυχὴ μου... μισεῖ τὰς ἐορτὰς αὐτῶν, ὃ ἐστὶ τὴν θρησκείαν, ὡς τῆς τελευτάτης θεογνωσίας ἀπολειπομένην»³.

Ἡ θρησκεία κρίνεται ὡς «ἀπολειπομένη» τῆς ἀκραιφνοῦς καὶ τελείας (θεογνωσίας). Ἐνῶ ἡ ἀληθὴς γνῶσις τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ἀμιγῆς θεολογία, πάλιν κατὰ τὸν Δίδυμον, εἶναι «δῶρον» τοῦ «πολυποθῆτου καὶ ἀνεξιμάκου Σωτῆρος»⁴,

1. Ὁ Δίδυμος ὁ τυφλὸς ὑπῆρξεν ὁ τελευταῖος ἐκ τῶν περιφῆμων διδασκάλων τῆς Ἀλεξανδρινῆς Σχολῆς. Μεταξὺ τῶν μαθητῶν του ἀναφέρονται ὁ Ἰερώνυμος καὶ ὁ Ρουφῖνος. Ὁ πρῶτος δὲν διστάζει νὰ ὀνομάσῃ τὸν Δίδυμον «*me doctus magister*» (Ephistola 50, I. PL 22, 513) καὶ ὁ δεῦτερος τὸν καλεῖ «προφήτην» καὶ «ἀποστολικὸν ἄνδρα» (Apologiae in Sanctum Hieronymum, II, 25. PL 21, 604B). Ὁ Δίδυμος ὑπῆρξεν ἀναντιλέκτως προσωπικότης ἀξιοσημείωτος, συνδυάζουσα σοφίαν καὶ ἀσκητικότητα. Ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἱστορικὸς Σωκράτης μᾶς παρέχει τὴν πληροφορίαν ὅτι, ὅτε συνήντησε τὸν τυφλὸν Δίδυμον ὁ Μ. Ἀντώνιος, ὁ πατὴρ τῆς ἐρήμου, εἶπε πρὸς αὐτόν: «Μηδὲν, ὦ Δίδυμε, ταραττέτω σε ἡ τῶν αἰσθητῶν ὀφθαλμῶν ἀποβολή. Τοιοῦτοι γὰρ σοὶ λείπουσιν ὀφθαλμοί, οἷς καὶ μυῖαι καὶ κώνωπες βλέψαι ἰσχύουσιν· χαῖρε δὲ ὅτι ἔχεις ὀφθαλμούς, οἷς καὶ ἄγγελοι βλέπουσι, δι' ὧν καὶ ὁ Θεὸς θεωρεῖται, καὶ τὸ αὐτοῦ φῶς καταλαμβάνεται» (Ἐκκλ. Ἱστορ. IV, 25. PG 67, 528AB). Βλ. καὶ J. Quasten, Patrology, III, σ. 85-86. Δ. Σ. Μπαλάνοῦ, Πατρολογία, Ἀθήναι 1930, σ. 274.

2. «... καὶ τὰς νομηνίας ὑμῶν καὶ τὰς ἐορτὰς ὑμῶν μισεῖ ἡ ψυχὴ μου· ἐγενήθητέ μοι εἰς πλησμονήν, οὐδέτι ἀνήσω τὰς ἁμαρτίας ὑμῶν. Ὅταν τὰς χεῖρας ἐκτείνητε πρὸς με, ἀποστρέψω τοὺς ὀφθαλμούς μου ἀφ' ὑμῶν, καὶ ἐὰν πληθύνητε τὴν δέησιν, οὐκ εἰσακούσομαι ὑμῶν· αἱ γὰρ χεῖρες ὑμῶν αἵματος πλήρεις. Λούσασθε, καθαροὶ γένεσθε, ἀφέλετε τὰς πονηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν μου, παύσασθε ἀπὸ τῶν πονηριῶν ὑμῶν».

3. Περὶ τῆς Ἁγίας Τριάδος, I, PG 39, 389BC.

4. Αὐτόθι, III, PG 39, 825A.

ἔχουσι δῆλα δὴ ἀφετηρίαν τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ· ἡ θρησκεία εἶναι κίνησις τοῦ ἀνθρώπου, ἀναζήτησις καὶ προσπάθεια ἀναγωγῆς εἰς τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν. Ἡ πρωτοβουλία εὐρίσκεται εἰς τὸ ἀνθρώπινον ἐγώ. Ὁ ἄνθρωπος χρησιμοποιοῦν τὸν λόγον, τὰς ἐνδομύχους τάσεις του καὶ τὰ ποικίλα ἐκ τοῦ περιβάλλοντος προσιτὰ αὐτῷ στοιχεῖα καὶ μέσα, ὡς ἐπίσης καὶ τὰ δεδομένα ἐκ τῆς φύσεως καὶ τῆς ἱστορίας, προσπαθεῖ νὰ προσπελάσῃ τὸ φράγμα, τὸ ὁποῖον χωρίζει τὸ ἀνθρώπινον ἐγώ καὶ τὸ θεῖον Σὺ. Προσπαθεῖ, ἐν ἄλλαις λέξεσι, νὰ ἀνακαλύψῃ τὸν Θεὸν ἐκκινῶν ἐκ τῶν ἐφέσεών του.

Ἡ τάσις αὕτη χαρακτηρίζεται ὡς «θρησκευτικῆ». Ὡς ἡδυνάμεθα ἐντεῦθεν νὰ ὀρίσωμεν τὴν θρησκείαν ὡς κίνησιν πρὸς ἀνακάλυψιν τοῦ Θεοῦ, ἔχουσαν ὡς ἀφετηρίαν τὸν ἄνθρωπον. Κατὰ τὸν καθηγητὴν Ν. Ἄ. Νησιώτην «θρησκεία... εἶναι ἡ ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω φυσιοκρατικὴ καὶ ἀνθρωποκεντρικὴ θεωρουμένη κίνησις πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ Θεοῦ, διὰ τῆς χρησιμοποίησεως ὄλων τῶν εἰς ἡμᾶς ἀμέσως προσιτῶν μέσων καὶ τῆς ἐκφράσεως τῆς πρὸς αὐτὸν πίστεως διὰ συνεργασίας μεθ' ὄλων τῶν ἐν ἡμῖν φυσικῶν ροπῶν καὶ συναισθημάτων ἢ τῶν ἐν τῷ περιβάλλοντι ἡμῶν ἰσχυόντων καὶ ἐκ παραδόσεως ἡμῖν κληροδοτηθέντων ἡθῶν καὶ ἐθίμων»⁵.

Βεβαίως, θὰ πρέπει εὐθύς ἐξ ἀρχῆς νὰ τονισθῇ, καὶ δὴ καὶ μετ' ἐμφάσεως, ὅτι δὲν ὑποβιβάζεται ποσῶς διὰ τῆς θέσεως ταύτης ὁ λόγος, αἱ ἐσωτερικαὶ τάσεις τοῦ ἀνθρώπου, ὁ φυσικὸς κόσμος κλπ. ἀλλ' ἀντιθέτως λαμβάνουν ὀρθὴν ἀξιολόγησιν. Ὅπωςδῆποτε ὁ περιβάλλων ἡμᾶς ὕλικὸς κόσμος, ἡ λογικὴ, τὸ συναισθημα καὶ γενικώτερον ἡ ἐσωτερικὴ διάστασις τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελοῦν στοιχεῖα βοηθητικὰ πρὸς γνῶσιν θεολογικὴν· στοιχεῖα ὅμως, καὶ δὴ βοηθητικά. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ στοιχεῖα ταῦτα παύουν νὰ εἶναι βοηθητικά καὶ γίνονται κρηπίς καὶ ἀφετηρία πρὸς ἀνακάλυψιν τοῦ Θεοῦ, ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης εἰσερχόμεθα εἰς τὴν περιοχὴν τῆς «θρησκευτικῆς θεολογίας». Ἡ θεολογία αὕτη δὲν ἐρεῖδεται εἰς τὴν ἐνέργειαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἀποκάλυψιν Αὐτοῦ ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἀλλ' ἔχει ἀνθρωποκεντρικὸν χαρακτῆρα καὶ ὕψην φυσιοκρατικὴν⁶.

Οἱ Πατέρες διακρίνουν τὴν ἀνθρωποκεντρικὴν κίνησιν πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ Θεοῦ ἐκ τῆς Θεανθρωποκεντρικῆς τοιαύτης. Εἰς τὴν πρώτην κυριαρχεῖ τὸ ἀνθρώπινον Ἐγώ. Εἰς τὴν δευτέραν κίνησιν ἡ δυνατότης τοῦ ἀνθρώπου ἐντάσσεται εἰς τὸ θεῖον Σὺ⁷. Δὲν ἐξουθενοῦται τὸ Ἐγώ τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ λαμβάνει

5. Προλεγόμενα εἰς τὴν Θεολογικὴν Γνωσιολογίαν, Ἀθήναι 1965, σ. 184.

6. «Ἡ θρησκευτικὴ θεολογία ἀσχολεῖται μὲ τὴν πρότασιν «ὁ Θεὸς εἶναι ἢ ὑπάρχει» καὶ προβαίνει συνεχῶς εἰς ὄντολογικοὺς ἀφορισμοὺς καὶ ὀρισμοὺς καὶ συμπερασματικὰς ἐκ τοῦ περιβάλλοντος κρίσεις, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀναλογιῶν, ἐνῶ ἡ χριστιανικὴ θεολογία σκέπτεται ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐνεργείας καὶ εἰδικῆς πράξεως Αὐτοῦ ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐδῶ καὶ τώρα». Αὐτόθι, σ. 185.

7. Οὕτω κατὰ τὸν Γρηγόριον τὸν Θεολόγον «ἡ περὶ Θεοῦ γνῶσις τοῦ ἀνθρώπου διακρίνεται εἰς φυσικὴν καὶ ὑπερφυσικὴν. Ἡ πρώτη ἀποκτᾶται διὰ τοῦ νοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ὁ

τὴν ὄρθην αὐτοῦ θέσιν. Ἡ ἔννοια τῆς διακρίσεως ταύτης εἶναι ὅτι ἡ θεολογία εἶναι μὲν ἀνθρωπίνη δυνατότης, λόγος τοῦ ἀνθρώπου περὶ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ ἡ ἐνσάρκωσις τῆς δυνατότητος ταύτης δὲν εἶναι ἀπλῶς καὶ μόνον ἐνέργεια ἀνθρωπίνη ἐπιτελουμένη ἐν τῷ ἐνδοκοσμικῷ χώρῳ τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ θεολογία εὐρίσκει τὴν ὄρθην ἔκφρασιν καὶ τὸ τέλος τῆς ἐν τῇ μετοχῇ τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν θείαν ἐνέργειαν.

Ἄγνοια ἢ παραθεώρησις τῆς θέσεως ταύτης διαφθείρει τὴν ἀκραιφνή ἔννοιαν τῆς θεολογίας, ἥτις προϋποθέτει συντριβὴν τοῦ σκεπτομένου Ἐγῶ καὶ ἔνταξιν αὐτοῦ εἰς τὴν θείαν ἐνέργειαν. Ἡ θρησκευτικὴ θεολογία, θὰ ἡδυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ἄλλοις λόγοις, θεωρεῖ τὸν Θεὸν ὡς ἀντικείμενον, τὸ ὁποῖον προσπαθεῖ νὰ καταλάβῃ χρησιμοποιοῦσα «ὀρισμούς», μέσα ἐκ τοῦ φυσικοῦ κόσμου καὶ «ὄντολογικοὺς ἀφορισμούς»⁸. Ἀκολουθεῖ δὴλα δὴ τὰς συνήθεις γνωσιολογικὰς μεθόδους. Ἐν τῇ θρησκευτικῇ θεολογίᾳ εἰς τὴν σχέσιν ἀνθρώπου—Θεός, ὁ ἀνθρώπος κατέχει τὴν θέσιν τοῦ ὑποκειμένου καὶ ὁ Θεὸς τὴν θέσιν τοῦ ἀντικειμένου. Τὸ σκεπτόμενον ὑποκείμενον προσπαθεῖ νὰ ἀναχθῇ εἰς τὸ θεῖον κατὰ τρόπον φυσικόν. Εἰς τὴν χριστιανικὴν θεολογίαν παρατηρεῖ τις μίαν ἀντιστροφὴν τῶν ὄρων. Εἰς τὴν σχέσιν ἀνθρώπου—Θεός τὸ ἐνεργὸν ὑποκείμενον εἶναι ὁ Θεός, ἐνῶ ὁ ἀνθρώπος κατέχει τὴν θέσιν τοῦ ἀντικειμένου. Ἡ πρωτοβουλία δὴλα δὴ ἀνήκει εἰς τὸν Θεόν. Εἰς τὴν χριστιανικὴν θεολογίαν ἡ γνώσις τὴν ὁποίαν ἔχει ὁ ἀνθρώπος διὰ τὸν Θεόν, δὲν εἶναι ἀπόρροια τῆς κινήσεως τοῦ ἀνθρώπου, οὐδὲ καρπὸς τῶν ἐφέσεών του, ἀλλ' εἶναι ἡ γνώσις, τὴν ὁποίαν Αὐτὸς οὗτος ὁ Θεὸς πραγματοποιεῖ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. «Ἡ γ ν ῶ σ ι ς ἡ τ ο ῦ Θ ε ο ῦ», λέγει ὁ χαλκέντερος Ὁριγένης, «κ ὀ λ π ο ς τ ο ῦ Θ ε ο ῦ ἔ σ τ ι ν, ἐ ν ῶ ἔ γ κ ο λ π ῖ ζ ε τ α ι καὶ π ε ρ ι κ ρ α τ ε ῖ π ἄ ν τ α ς

ὁποῖος προσπαθεῖ νὰ κατανοήσῃ τὸ μυστήριον τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς φυσικῆς ἀποκαλύψεως. Πηγαὶ τῆς φυσικῆς ἀποκαλύψεως εἶναι ἡ φύσις, ἡ συνειδησις τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ ἱστορία. Ἡ ἐκ ταύτης προερχομένη γνώσις εἶναι ἀτελής, διότι ὁ Θεὸς ὡς ἀπλοῦς καὶ ἀπειρος παραμένει ἀκατάληπτος. Ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου, ἐπειδὴ «κάμνει ἐκβῆναι τὰ σωματικά...καὶ γυμνοῖς ὁμιλῆσαι τοῖς ἀσωμάτοις», ἐπιχειρεῖ νὰ νοήσῃ τὸν Θεὸν διὰ τοῦ κάλλους καὶ τῆς εὐταξίας τῶν ὄρων. Οὕτως ἡ φυσικὴ γνώσις τοῦ Θεοῦ ἀναφέρεται εἰς τὴν ὑπαρξίν καὶ τὰ ιδιώματα αὐτοῦ. Ἡ ἐκ τῆς ὑπερφυσικῆς ὁμῶς ἀποκαλύψεως παρεχομένη γνώσις εἶναι ἀπειρῶς ἀνωτέρα, διότι τὸ ἀδύναμον καὶ ὑποκειμενικὸν τοῦ ἀνθρώπου νοῦ ἐνισχύεται διὰ τῆς πίστεως εἰς τὸ ἀντικειμενικὸν κύρος τῆς ἀποκαλύψεως». Δ. Γ. Τ σ ἄ μ η, Ἡ διαλεκτικὴ φύσις τῆς διδασκαλίας Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 112-113. Ὁραϊκάτα ἀναγράφει σχετικῶς καὶ ὁ Ἰ. Π ὀ β ι τ ς ὅτι, «ὅταν ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου συνενωθῇ μετὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ «εκκράτῃται τῷ φωτὶ τῆς θεότητος», τότε δέχεται «τὴν ψυχὴν τοῦ φωτός, τουτέστι τὴν δύναμιν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος», καὶ μεταβαίνει «ἐκ τῆς κακίας τοῦ σκότους εἰς τὸ φῶς τοῦ Χριστοῦ» καὶ ὁ Χριστὸς — «τὸ ὅλον φῶς» — συγκεντροῦται ἐν τῇ θεοειδεῖ οὐσίᾳ αὐτῆς καὶ αὕτη «ὅλη φῶς γίνεται», ὅλη ὀφθαλμός». (Ἡ γνωσιολογία τῆς ἀναγεννηθείσης προσωπικότητος κατὰ τὸν ἅγιον Μακάριον τὸν Αἰγύπτιον, ἐν Θεολογία, ἀλήθεια καὶ ζωῇ, Πνευματικὸν Συμπόσιον, Ἀθῆναι 1962, σ. 164).

8. Ν. Α. Νησιώτου, μν. ξ., σ. 185.

τοὺς θεόφρονας, ὡσπερ τις χρυσὸν ἐν κόλπῳ»⁹. Τὸ ἔξοχον τοῦτο χωρίον μᾶς ὑπενθυμίζει τὸ τοῦ Παύλου: «Νῦν δὲ γνόντες Θεόν, μᾶλλον δὲ γνωσθέντες ὑπὸ Θεοῦ»¹⁰.

Ἐν τελευταία δῆλα δὴ ἀναλύσει κρηπὶς καὶ ἀφετηρία τῆς θεογνωσίας καὶ τῆς ἀμιγοῦς θεολογίας εἶναι ὁ Θεὸς καὶ ὁ θεῖος αὐτοῦ λόγος, ὅστις ἀπεκαλύφθη ἡμῖν ὑπὸ τοῦ ἐν σαρκὶ φανέντος Λόγου, καὶ περιέχεται ἐν τῇ ἐγγράφῳ καὶ ἀγράφῳ παραδόσει¹¹. Ἐνῶ ἡ θρησκευτικὴ θεολογία ἔχει ἀπόλυτον ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ κυρίως εἰς τὸν ἀνθρώπινον λόγον, ἡ χριστιανικὴ θεολογία, χωρὶς νὰ ὑποτιμᾷ τὰς δυνατότητας τοῦ ἀνθρώπου, ἐρείδεται εἰς τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ, ὅστις ἀπεκάλυψε τὸν Πατέρα¹² καὶ ἐπεμψε τὸν Παράκλητον, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας¹³. Χαρακτηριστικὸν δεῖγμα τοιαύτης θεολογίας εἶναι ἡ θεολογία τῶν αἰρετικῶν, ἣτις καὶ χαρακτηρίζεται ὑπὸ τῶν Καππαδοκῶν Πατέρων «τεχνολογία»¹⁴, λογικὸν δῆλα δὴ ἐγχείρημα, τέχνασμα, προσπάθεια ἀναγωγῆς εἰς τὸ θεῖον διὰ μόνου τοῦ λόγου. Προκειμένου περὶ τοῦ Ἀπολιναρίου, τοῦ «προστά-

9. Εἰς Παροιμία Σολομῶντος, PG 17, 229A. Καὶ ὁ W. V ö l k e r ἐρμηνεύων τὴν περὶ γνώσεως τοῦ Θεοῦ διδασκαλίαν τοῦ Ὁριγένους σημειοῖ: «Das Entstehen der Gnosis ist an bestimmte Voraussetzungen gebunden, und es erfolgt gleichwohl durch einen übernatürlichen Eingriff; die Gnosis ist also letztlich nicht Menschenwerk, wenn auch ähnlich wie beim Gebetsleben eine gewisse Vorbereitung unerlässlich ist, sie ist Gottesgeschenk». Das Vollkommenheitsideal des Origenes. Eine Untersuchung zur Geschichte der Frömmigkeit und zu den Anfängen christlicher Mystik, Tübingen 1930, σ. 85-86. Βλ. καὶ τὰ ἐν συνεχείᾳ ἀναγραφόμενα.

10. Γαλ. 4,9.

11. Βλ. καὶ X. N. Μ π ο ὑ κ η, Ἡ θεολογία κατὰ Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνόν. Θεολογικὸν Συμπόσιον, Χαριστήριον εἰς τὸν καθηγητὴν Π. Χρήστου, Θεσσαλονίκη 1967, σ. 145.

12. Μαθ. 11, 27.

13. Ἰωάν. 15, 26. «Ταύτην γὰρ ἡμῖν τὴν χάριν τῆς γνώσεως τῆς Ἁγίας Τριάδος μόνος αὐτὸς διὰ τῆς μυστικῆς δεδῶρηται ἀναγεννήσεως, οὔτε Μωσέως οὔτε προφητῶν τινος τῷ προτέρῳ λαῷ ταύτην διακονησαμένου· μόνῳ γὰρ τῷ Ἰῶ τοῦ Θεοῦ τὴν πατρικὴν ἄπασιν ἀνθρώποις εὐαγγελισασθαι χάριν, ἐπειδήπερ ὁ νόμος διὰ Μωσέως ἐδόθη, διὰ δὲ μόνου Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡς διὰ μονογενοῦς Ἰοῦ Ἰησοῦ, ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια ἐγένετο». Εὐσεβίου Καισαρείας, Τῶν κατὰ Μαρκέλλου, I, I, ἐκδ. E. K l o s t e r m a n n, GCS, σ. 3, 9-15. PG 24, 746B.

14. «Καταπεφρόνηται τὰ τῶν Πατέρων δόγματα, ἀποστολικὰ παραδόσεις ἐξουθένηται, νεωτέρων ἀνθρώπων ἐφευρέματα ταῖς Ἐκκλησίαις ἐμπολιτεύεται· τεχνολογοῦσιν λοιπὸν οὐ θεολογοῦσιν οἱ ἄνθρωποι· ἡ τοῦ κόσμου σοφία τὰ πρῶτα φέρεται, παρωσαμένη τὸ καύχημα τοῦ σταυροῦ». Μ. Β α σ ι λ ε ῖ ο υ, Ἐπιστολὴ 90, ἐκδ. Y. C o u r t o n n e, I, σ. 195-196. PG 32, 473B. Βλ. καὶ Γ ρ η γ ο ρ ῖ ο υ Ν α ζ ι α ν ζ η ν ο ῦ, Λόγον ΚΖ', 2, ἐκδ. A. J. M a s o n, σ. 3, 12-13. PG 36, 13B. Γ ρ η γ ο ρ ῖ ο υ Ν ὕ σ σ η ς, Κατὰ Εὐνομίου, ἐκδ. W. J a e g e r, II, σ. 60, 4-9. PG 45, 625CD. Συναφῶς βλ. καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ H. E. T u r n e r ἀναγραφόμενα: The Pattern of Christian Truth, A study in the Relations between Orthodoxy and Heresy in the Early Church, London 1954, σ. 228-229.

του τῆς τῶν Πνευματομάχων αἱρέσεως»¹⁵, ἔγραφεν ὁ Μ. Βασίλειος: «Ἐστὶ μὲν οὖν αὐτοῦ καὶ τὰ τῆς θεολογίας οὐκ ἐκ γραφικῶν ἀποδείξεων, ἀλλ' ἐξ ἀνθρωπίνων ἀφορμῶν τὴν κατασκευὴν ἔχοντα¹⁶».

Τὸ ἰδιάζον κατὰ ταῦτα χαρακτηριστικὸν τῆς χριστιανικῆς θεολογίας εἶναι ὅτι δὲν προέρχεται «ἐξ ἀνθρωπίνων ἀφορμῶν», ὡς ἡ «θρησκευτικὴ» θεολογία, ἀλλ' ὅτι ἐρείδεται στερρῶς εἰς τὸ μοναδικὸν καὶ ἀνεπανάληπτον γεγονός τῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου ἐμφανείας. Ὁ Λόγος φανερῶν Ἐαυτὸν ἐχαρίσατο ἡμῖν τοὺς θησαυροὺς τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως¹⁷. Ἡ θέσις αὕτη τυγχάνει κεφαλαϊκῶδους σημασίας εἰς τὴν καθόλου πατερικὴν γραμματείαν. Δὲν δύναται τις νὰ θεολογῇ αὐτοκινήτως, ἀλλὰ λαμβάνων ἀφορμὰς ἐκ τοῦ «πολυποθήτου καὶ ἀνεξικακίου» Σωτῆρος. Ὁραιοτάτα ἀναγράφει ὁ «χαλκέντερος» καὶ «ἀδαμάντινος» Ὁριγένης ὅτι ὁ κενώσας Ἐαυτὸν Ὑἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ «θεολογῶν ἀπήγγειλε τὰ περὶ Θεοῦ τοῖς γνησίοις αὐτοῦ μαθηταῖς· ὧν ἕχνη ἐν τοῖς γεγραμμένοις εὐρίσκοντες ἀφορμὰς ἔχομεν θεολογεῖν»¹⁸. Ἐντεῦθεν καὶ ὁ πρῶτος θεολόγος, ὁ ἡγαπημένος μαθητής, φέρει τὴν ὀνομασίαν ταύτην, ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἐδέξατο τὴν χάριν τῆς θεολογίας ὑπ' Αὐτοῦ τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ. «Παρ' Αὐτοῦ τὸ δῶρον τῆς θεολογίας δεξάμενος τοῦ πολυποθήτου καὶ ἀνεξικακίου Σωτῆρος, οὗ τοῦ ἐλέους πλήρης ἡ γῆ, καὶ διδάσκων ὅποιαν τινὰ γνώμην δεῖ περὶ Αὐτοῦ ἔχειν, κοινόν τε δόγμα εἰς ἅπαντας ἀνθρώπους ἐξήνεγκεν· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος· τοῦτ' ἔστιν ἀναρχος, ὃ ἔστιν ἀγέννητος»¹⁹. Κατὰ δὲ τὸν Συμεὼν Θεσσαλονικῆς ὁ Ἰωάννης εἶναι «...ὃ ἐπὶ τὸ θεῖον στήθος πεσών, κακεῖθεν δαψιλῆ τὴν τῆς θεολογίας χάριν δεξάμενος»²⁰.

15. Ἐπιστολὴ 263, ἐκδ. Y. Courtonne, III, σ. 124. PG 32, 980B.

16. Αὐτόθι, σ. 124. PG 32, 980C.

17. Κολοσ. 2, 2-3.

18. Κατὰ Κέλσου, II, 71, ἐκδ. P. Koetschau, σ. 193. 13-18. PG II, 908B.

19. Διδύμου Τυφλοῦ, Περὶ τῆς Ἁγίας Τριάδος, III, PG 39, 825A. Πρβλ. Ἰωάν. 1, 1.

20. Διάλογος ἐν Χριστῷ κατὰ πασῶν τῶν αἱρέσεων, PG 155, 172D. Τὴν ἰδέαν ταύτην παριστᾷ κατὰ τρόπον ἑξοχον καὶ ὁ Εὐάγριος ὁ Ποντικός προσδίδων εἰς αὐτὴν γενικὸν οὕτως εἰπεῖν χαρακτηριστῆρα:

«Σάρκες Χριστοῦ πρακτικαὶ ἀρεταί,
ὃ δ' ἐσθίων αὐτὰς γενήσεται ἀπαθής.
Αἷμα Χριστοῦ θεωρία τῶν γεγονότων
καὶ ὁ πίνων αὐτὸ σοφισθήσεται ὑπ' αὐτοῦ.
Στήθος Κυρίου γνώσις Θεοῦ,
ὃ δ' ἀναπεσών ἐπ' αὐτὸ θεολόγος ἔσται».

Πρὸς τοὺς ἐν κοινοβίοις ἢ συνοδίαις μοναχοὺς, ἐκδ. H. Gressmann, TU 39, σ. 163.

Ἡ ἰδέα αὕτη ἀποτελεῖ κοινὴν γραμμὴν ἐν τῇ πατερικῇ σκέψει. Ὁραιοτάτα ἀναγράφει καὶ ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἱστορικὸς Εὐσέβιος ὁ Καισαρείας: «Τούτων δὲ πρόθεν ἢ γινώσις τῷ εὐαγγελιστῇ (Ἰωάννῃ), αὐτὸς δηλώσει λέγων ἐξῆς, ὁ μονογενὴς Υἱὸς ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς ἐκεῖνος ἐξηγήσατο. Ὁ ρᾶς παρὰ τίνος μεμάρθηκε τοῦ Υἱοῦ τὴν θεολογίαν... αὐτὸς ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦτ' ἐξηγήσατο»²¹.

Εἶναι σαφὲς κατὰ ταῦτα, ὅτι εἰς τὴν χριστιανικὴν θεολογίαν τὸ κέντρον εἶναι ὁ Θεός-Λόγος καὶ οὐχὶ ὁ λόγος τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ κατ' ἐξοχὴν ἐπομένως θεολόγος εἶναι ὁ κλίνας οὐρανοὺς καὶ καταβάς Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ. Ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ θεολογῶν («ἐν παραβολαῖς» καὶ ὁ ἀποκαλύπτων «τὰ θεουργὰ μυστήρια»²², ἀκριβῶς δὲ ἐκ τῆς ἀφετηρίας ταύτης ἐκκινῶν καὶ ἐκ τῆς πηγῆς ταύτης ἀρῦόμενος δύναται καὶ ὁ πιστὸς νὰ θεολογῇ. Ἐντεῦθεν καὶ ἡμεῖς «ἀφορμὰς ἔχομεν θεολογεῖν»²³.

Τὸ ὅτι πηγὴ καὶ κέντρον τῆς χριστιανικῆς θεολογίας εἶναι ὁ ἐνανθρωπήσας Λόγος τοῦ Θεοῦ σημαίνει ὅτι ὁ χῶρος τῆς χριστιανικῆς θεολογίας εἶναι ἡ Ἐκκλησία. Ἦδη ἐν τῷ μυστηρίῳ τῆς τοῦ Χριστοῦ θείας ἐνσαρκώσεως περιέχεται καὶ τὸ μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας. «Τὸ μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας ἀποτελεῖ μετὰ τοῦ μυστηρίου τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ ἐνότητα ἀδιάσπαστον, ἐν μέγα μυστήριον»²⁴. Ἡ μᾶλλον αὐτὸς οὗτος ὁ Χριστὸς εἶναι ἡ κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὁ Σωτὴρ τοῦ σώματος, ἀφετηρία καὶ κρητὶς τῆς Ἐκκλησίας, αὕτη αὕτη ἡ Ἐκκλησία²⁵. Ἡ Ἐκκλησία λοιπόν, ὁ ζῶν τουτέστι Χριστός,

21. Τῆς Ἐκκλησιαστικῆς θεολογίας, I 20, ἐκδ. E. Klostermann, σ. 83, 19-24. PG 24, 869BC. Πρβλ. Ἰωάν. 1, 18.

22. «... Ἰησοῦν ἐν παραβολαῖς θεολογοῦντα καὶ τὰ θεουργὰ μυστήρια παραδιδόντα...». Ψευδοδιονύσιος, Ἐπιστολὴ Θ', PG 3, 1108A.

23. Ἐνθ' ἄνωτ.

24. Κ. Μοῦρατίδου, Ἡ οὐσία καὶ τὸ πολίτευμα τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴν διδασκαλίαν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Ἀθήναι 1958, σ. 47. Βλ. καὶ Α. Μ. Γιεβτιτς, Ἡ Ἐκκλησιολογία τοῦ Ἀποστόλου Παύλου κατὰ τὸν ἱερόν Χρυσόστομον, Ἀθήναι 1967, σ. 51. Πρβλ. καὶ I. Ν. Καρμίρη, Ἡ Ἐκκλησιολογία τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν, Ἀθήναι 1962, σ. 53.

25. «...πολλαχῇ Χριστὸς ἡ Ἐκκλησία παρὰ τοῦ Παύλου κατονομάζεται». Γρηγορίου Νύσσης, Θεωρία εἰς τὸν τοῦ Μωυσέως βίον, ἐκδ. H. Musurillo, σ. 95, 12-13. PG 44, 385A. «...ὁ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν βλέπων πρὸς τὸν Χριστὸν ἀντικρὺς βλέπει τὸν ἑαυτὸν διὰ τῆς προσθήκης τῶν σφζομένων οικοδομοῦντα καὶ μεγαλύνοντα». Τοῦ αὐτοῦ, Ἐξηγήσεις τοῦ Ἄσματος τῶν Ἀσμάτων, λόγος γ', ἐκδ. H. Langenberg, σ. 383, 3-6. PG 44, 1048C. Βλ. καὶ Hans Urs von Balthasar, Présence et Pensée, Essai sur la Philosophie religieuse de Grégoire de Nysse, Paris 1942, σ. 120. «...ὁ πρὸς τὸν καινὸν τοῦτον κόσμον τῆς κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν κτίσεως βλέπων ὁρᾷ ἐν αὐτῷ τὸν πάντα ἐν πᾶσιν ὄντα τε καὶ γινόμενον». Τοῦ αὐτοῦ, αὐτόθι, λόγος γ', σ. 386, 4-7. PG 44, 1052A. Πρβλ. Κ. Β. Σκουτέρη, Ἡ Ἐκκλησιολογία τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης, Ἀθήναι 1969, σ. 30-31. Βλ. καὶ Α. Μ. Γιεβτιτς, μν. ἔ., σ. 51.

ὁ παρατεινόμενος εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀποτελεῖ τὴν βάσιν καὶ τὴν περιοχὴν τοῦ θεολογεῖν. Ἡ χριστιανικὴ θεολογία δὲν εἶναι ὑπόθεσις ἰδιωτικὴ, ἀλλὰ πραγματικότης παραδοθεῖσα τῇ Ἐκκλησίᾳ. «Ἐφυλάττετο γὰρ τῇ αὐτοῦ παρουσίᾳ ἡ χάρις τοῦ κηρύγματος τῆς περὶ αὐτοῦ θεολογίας, ἣν καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἡ αὐτοῦ Ἐκκλησία, ὡσπερ τι πάλαι κρύφιον καὶ σεσιγημένον μυστήριον παραλαβὸν σασημνύεται»²⁶. Λέγοντες ἐπομένως ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι ἡ ἀπαρχὴ καὶ βᾶσις τοῦ θεολογεῖν ἐννοοῦμεν ὅτι ἡ θεολογία εἶναι ὑπόθεσις ἐκκλησιαστικὴ. Δὲν δύναται τις νὰ θεολογῇ ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας· ἐντεῦθεν καὶ τὸ μυστήριον τοῦ Βαπτίσματος θεωρεῖται ὑπὸ τοῦ Εὐσεβίου Καισαρείας ὡς πρῶτον σημεῖον καὶ ὡς ἀπαρχὴ τῆς θεολογίας καὶ τῆς θεωρίας τοῦ Θεοῦ. «Πᾶς ὁ γνησίως ἐπὶ τὸ τοῦ λουτροῦ παριῶν μυστήριον, τὴν περὶ τοῦ Χριστοῦ παραλαβῶν θεολογίαν, τὴν δόξαν αὐτοῦ θεάσεται»²⁷.

Εἶναι πρόδηλον κατὰ ταῦτα, ὅτι τὸ θεολογεῖν προϋποθέτει τὴν βίωσιν καὶ τὴν μετοχὴν εἰς τὸ γεγονός τῆς καινῆς δημιουργίας. Ὁραιοτάτα ἀναγράφει ὁ «θεόσοφος» καὶ «μυστικώτατος» Γρηγόριος ὁ Νύσσης, ἀναφερόμενος εἰς τὸ μυστήριον τὸ τοῦ Βαπτίσματος: «...ἐρράντισας ὕδατι καθαρῷ καὶ τῶν ρύπων ἐκάθαρας... πάντα δὲ ἡμῖν τοῖς κληρονόμοις τῆς ἀμαρτίας μετεσκευάσθη πρὸς εὐφροσύνην· καὶ βατὸς μὲν ἀνθρώπῳ παράδεισος καὶ οὐρανὸς αὐτός, συνηρόσθη δὲ εἰς φιλίαν ἢ κτίσις ἢ ἐγκόσμιός τε καὶ ὑπερκόσμιος πάλαι πρὸς ἑαυτὴν στασιάζουσα καὶ ἀνθρωποὶ τοῖς ἀγγέλοις ἐγενόμεθα σύμφωνοι τὴν αὐτὴν ἐκείνοις εὐσεβόντες θεολογία»²⁸. Ἡ μετοχὴ εἰς τὸ γεγονός τῆς καινῆς κτίσεως καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπον «σύμφωνον» τοῖς ἀγγέλοις, τοῦ παρέχει τὴν δυνατότητα νὰ γίνῃ «θεολόγος».

Βεβαίως, ἡ χριστιανικὴ θεολογία ὡς γεγονός μετοχῆς εἰς τὴν καινὴν δημιουργίαν δὲν εἶναι ἔργον τοῦ οἰουδήποτε. «Οὐ παντός», γράφει ὁ ἐπάνωμος τῆς θεολογίας Γρηγόριος, «τὸ περὶ Θεοῦ φιλοσοφεῖν, οὐ παντός· οὐχ οὕτω τὸ πρᾶγμα εὖνον καὶ τῶν χαμαὶ ἐρχομένων»²⁹. Τὸ θεολογεῖν προϋποθέτει ἰδιαίτερον τρόπον ζωῆς καὶ ἰδιαιτέραν ἐσωτερικὴν ἐμπειρίαν. Μὴ οὐσα ἡ θεολογία

26. Εὐσεβίου Καισαρείας, Τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Θεολογίας, I 20, ἐκδ. E. Klostermann, GCS, σ. 96, 7-10. PG 24, 892C.

27. Εὐαγγελικὴ ἀπόδειξις, IX 6, 10, ἐκδ. J. A. Heikel, GCS, σ. 418, 6-8. PG 22, 673C.

28. Εἰς τὴν ἡμέραν τῶν φώτων, ἐκδ. E. Gebhardt, σ. 241, 9-20. PG 46, 600B.

29. «Οὐ παντός τὸ περὶ Θεοῦ φιλοσοφεῖν, οὐ παντός· οὐχ οὕτω τὸ πρᾶγμα εὖνον καὶ τῶν χαμαὶ ἐρχομένων. Προσθήσω δέ, οὐδὲ πάντοτε, οὐδὲ πᾶσιν, οὐδὲ πάντα, ἀλλ' ἔστιν ὅτε, καὶ οἷς, καὶ ἐφ' ὅσον. Οὐ πάντων μὲν ὅτι τῶν ἐζητασμένων καὶ παραβεβηκότων ἐν θεωρίᾳ καὶ πρὸ τούτων καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα κεκαθαρμένων, ἢ καθαιρομένων, τὸ μετριώτατον». Λόγος ΚΖ', 3, ἐκδ. A. J. Mason, σ. 4, 13-19. PG 36, 13CD. Πρβλ. X. N. Μπούκη, Ἡ θεολογία κατὰ Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνόν, Θεολογικὸν Συμπόσιον, Χαριστήριον εἰς τὸν καθηγητὴν Π. Χρήστου, Θεσσαλονίκη 1967, σ. 157.

τι «τῶν χαμαὶ ἐρχομένων», ἀλλὰ γεγονὸς πνευματικὸν καὶ ἐπιστήμη τῆς ὑπερ-λόγου σοφίας, προϋποθέτει ἀγαστὴν ἁρμονίαν θεωρίας καὶ πράξεως. «Βούλει θεολόγος γενέσθαι ποτὲ καὶ τῆς θεότητος ἄξιος; τὰς ἐντολὰς φύλασσε, διὰ τῶν προσταγμάτων ὀδυσσον· πρᾶξις γὰρ ἐπίβασις θεωρίας»³⁰.

Εἰς τὴν καθόλου πατερικὴν γραμματεῖαν εὐρίσκομεν συχνάκις τὴν ἔννοιαν τῆς «καθάρσεως» ὡς προϋποθέσεως τοῦ θεολογεῖν. Ἐφ' ὅσον ὁ Θεός, τὸ ἀντικείμενον δὴλα δὴ τῆς θεολογίας, εἶναι τὸ κατ' ἐξοχὴν καθαρὸν, δέον ὅπως οἱ προσεγγίζοντες Αὐτὸν προετοιμάζωσιν ἑαυτοὺς διὰ καθαρότητος καὶ ἀπαθείας³¹. «Ὁ πλατύνας διὰ καθαρότητος», σημειοῖ ὁ Ὁριγένης, «τὴν καρδίαν αὐτοῦ, νοῆσει τοὺς τοῦ Θεοῦ λόγους, τοὺς τε πρακτικούς, καὶ τοὺς σοφιστικούς, καὶ τοὺς θεολογικούς»³². Καὶ ἀλλαχοῦ ἐπίσης τονίζει ὁ μέγας οὗτος ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεὺς ὅτι, «ὁ καθαίρων ἑαυτὸν ἐκ τῶν παθῶν, καὶ ἐργαζόμενος τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ, τοῦ ψυχοτρόφου ἄρτου σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ ἐμπλησθήσεται· ὁ δὲ διώκων σχολὴν τοῦ μὴ ποιεῖν τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ, πλησθήσεται πενίας»³³. Συναφῶς καὶ ἕτερος Ἀλεξανδρινὸς θεολόγος, ὁ Δίδυμος ὁ τυφλός, περὶ οὗ καὶ ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος, ἀναγράφει: «Δοξάζειν δεῖ τὸν Θεὸν ὕμνοις καὶ θεολογίαις, ἵνα τὴν μεγαλοπρέπειαν αὐτοῦ δυνήθῃτε χωρῆσαι ὀρῶντες Θεόν, τῷ καρδίαν ἔχειν καθαράν. Ἡ γὰρ ὑπερφύησις Θεοῦ γυνῶσις ἐν μεγά-

30. Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, Λόγος Κ', 12. PG 35, 1080B.

31. «Τὰ οὖν εἰδὼς ἐγώ, καὶ ὅτι οὐδεὶς ἄξιος τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ θύματος καὶ ἀρχιερέως, δὲ μὴ πρότερον ἑαυτὸν παρέστηκε τῷ Θεῷ θυσίαν ζῶσαν, μᾶλλον δὲ ναὸς ἅγιος ἐγένετο Θεοῦ ζῶντος καὶ ζῶν, πῶς ἢ αὐτὸς προχειρῶς ἐγχειρήσαιμι τοὺς περὶ Θεοῦ λόγους, ἢ ἀποδέξωμαι τὸν ἐγχειροῦντα θρασέως; Οὐκ ἐπαινετὸς ὁ πόθος· φοβερὸν τὸ ἐγχειρήμα. Καὶ διὰ τοῦτο καθαρότερον ἑαυτὸν πρῶτον, εἶτα τῷ καθαρῷ προσομιλήτεον...». Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, Λόγος Κ', 4. PG 35, 1068D-1069A. Βλ. καὶ Μ. Βασιλείου, Εἰς τὸν προφήτην Ἡσαΐαν, XIV, PG 30, 621A.

32. Εἰς τὰς Παροιμίας Σολομῶντος, PG 17, 220D.

33. Αὐτόθι, PG 17, 245A. «Πᾶς ὁ ἀγαπῶν τὸν Θεόν, ἀγαπᾷ τὸν νόμον αὐτοῦ καὶ ποιεῖ τὰ τοῦ νόμου· πᾶς δὲ ὁ ποιῶν τὸν νόμον, ἀπάθειαν κτάται καὶ γινῶσιν Θεοῦ». Αὐτόθι, 244A. Καὶ ὁ Μ. Ἀθανάσιος ποιεῖται λόγον περὶ τῆς ἀκαθαρότητος τῆς διανοίας, τουτέστι περὶ τῆς τελείας συντριβῆς τοῦ «ἐγῶ» ἐνώπιον τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ. Ἡ καθαρότης αὕτη τῆς διανοίας κρίνεται ὡς ἀναγκαῖα προϋπόθεσις διὰ τὴν ἀποδοχὴν τῆς χάριτος τῆς θεολογίας. Οἱ αἰρετικοί, ἐπειδὴ ἀκριβῶς στεροῦνται τῆς καθαρότητος ταύτης, δὲν δύνανται νὰ κατανοῦν τοὺς θεολογικούς λόγους.

«...ἐπεὶ τὴν διάνοιαν οὐκ ἔχουσι καθαράν, οὐδὲ δύνανται θεῶν ἐπακούειν καὶ θεολόγων ἀνδρῶν».

Πρὸς τοὺς ἐπισκόπους Αἰγύπτου καὶ Λιβύης, ἐπιστολὴ ἐγκύκλιος, PG 25, 569B.

«...Ἀρειανοὶ δὲ ἐπεὶ τὴν διάνοιαν οὐκ ἔχουσι καθαράν, οὐδὲ δύνανται θεῶν ἐπακούειν καὶ θεολόγων ἀνδρῶν».

Εἰς τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον, PG 27, 1397D-1400A.

λοις τὸ πρέπον ἔχουσα σύνεστι μόνω τῷ ἁγιασμὸν ἔχοντι καὶ εἰρήνην»³⁴.

Ἡ ἀθάρασις ὡς γνωσιολογικὴ καὶ θεολογικὴ κατηγορία τονίζεται ἐπίσης ὑπὸ τῶν μυστικῶν θεολόγων. Ὁ Εὐάγριος π.χ. ὁ Ποντικὸς παρουσιάζει τὴν ὄλην ζωὴν τοῦ πιστοῦ ὡς μίαν συνεχῆ πορείαν, ἀποτελουμένην ἐκ τριῶν βαθμίδων: τῆς «πρακτικῆς», τῆς «φυσικῆς» καὶ τῆς «θεολογικῆς»³⁵. Τὸ πρῶτον στάδιον ἢ «πρακτικὴ», ἢ ἀπαλλαγὴ τουτέστιν ἐκ τῶν παθῶν καὶ ἢ καλλιέργεια τῶν ἐντολῶν, κρίνεται ὡς κατ' ἐξοχὴν ἀναγκαία διὰ τὴν ἄνοδον εἰς τὴν «φυσικὴν θεωρίαν»³⁶ καὶ εἰς τὴν θεολογικὴν γνῶσιν, τὴν «οὐσιώδη γνῶσιν» ὡς λέγει ἀλλαχοῦ ὁ Εὐάγριος³⁷. Ὁ μὴ κεκαθαρμένος ἐκ τῶν παθῶν καὶ ἐκ τῆς ἰλῦος τῆς ἀμαρτίας δὲν δύναται νὰ ἴδῃ τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ γίνῃ κοινωνὸς τῆς δόξης Αὐτοῦ. Ἡ κοινωνία αὕτη, ἢ γνῶσις δῆλα δὴ τοῦ Θεοῦ ἐπιτυγχάνεται κυρίως ἐν τῇ προσευχῇ. «Εἰ θεολόγος εἶ, προσεύξῃ ἀληθῶς, καὶ εἰ ἀληθῶς προσεύχῃ, θεολόγος εἶ»³⁸. Ὁ Vladimir Lossky λέγει ὅτι, γνῶσις τῆς Ἁγίας Τριάδος, θεολογία καὶ

34. Εἰς Ψαλμοῦς, PG 39, 1449B. Συναφῆ τυγχάνουσι καὶ τὰ ἀναγραφόμενα ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Διδύμου εἰς τὸν Ζαχαρίαν, 156, 22-157, 17, ἐκδ. L. Doutreleau, SC 84, σ. 558.

35. «Χριστιανισμὸς ἐστὶ δόγμα τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐκ πρακτικῆς καὶ φυσικῆς καὶ θεολογικῆς συνεστάς». Κεφάλαια πρακτικά, PG 40, 1221D. Τὸ ἐν λόγῳ τρίπτυχον τοῦ Εὐαγρίου τυγχάνει γνωστὸν. Πρῶτος ὁ Ὁριγένης ὁμιλῶν διὰ τὰς τρεῖς βαθμίδας τῆς πνευματικῆς ζωῆς ὀνομάζει τὴν πρώτην «πρᾶξιν», τὴν δευτέραν «φυσικὴν θεωρίαν» καὶ τὴν τρίτην «θεολογίαν». Διὰ νὰ φθάσῃ τις εἰς τὴν «θεολογίαν», εἶναι ἀναγκαῖον, ὅπως ἀσκήσῃ κατ' ἀρχὰς τὴν «πρᾶξιν» καὶ ἐν συνεχείᾳ ὑψωθῆ εἰς τὴν «φυσικὴν θεωρίαν». Εἰς Ψαλμοῦς, PG 12, 1641D-1644A.

36. «Τὴν πίστιν, ὡ τέκνα, βεβαιοῖ ὁ φόβος τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦτον πάλιν ἐγκράτεια, ταύτην δὲ ἀκλινη ποιοῦσιν ὑπομονὴ καὶ ἐλπίς, ἀφ' ὧν τίκεται ἀπάθεια, ἧς ἔκγονον ἢ ἀγάπη, ἀγάπη δὲ θύρα γνώσεως φυσικῆς, ἣν διαδέχεται θεολογία καὶ ἢ ἐσχάτη μακαριότης». Κεφάλαια πρακτικά, PG 40, 1221BC. «L' ascèse proprement dite correspond à la pratique; cette première étape vers la perfection comprend une échelle des vertus, commençant par la foi - degré inférieur. Viennent ensuite la crainte de Dieu, l' observance des commandements, la tempérance, la prudence, la patience et l' espoir. Le sommet de la vie active est l' ἀπάθεια, l' impassibilité ou plutôt l' état où l' on n' est plus troublé par les passions. Le fruit de l' ἀπάθεια est l' amour — couronnement de l' ascèse». V. Lossky, Vision de Dieu, Neuchâtel 1962, σ. 87.

37. Ὁ L. Thunberg ἐρμηνεύων τὴν ἰδέαν ταύτην τοῦ Εὐαγρίου περὶ τῆς «οὐσιώδους γνώσεως» σημειοῖ ὅτι «indeed he underlines very strongly that it is God who is knowledge by substance, or that the Trinity alone is it. He further emphasizes that Christ possesses it. But he also points out very clearly that such a «substantial knowledge» is the highest form of knowledge which may be open to the mind, or that it is a sign of the perfect mind. The detached mind will be crowned with it». The Theological Anthropology of Maximus the Confessor, Lund 1965, σ. 377-378.

38. Περὶ Προσευχῆς, PG 79, 1180B.

προσευχὴ εἶναι συνώνυμα κατὰ τὸν Εὐάγριον³⁹. Θὰ πρέπει νὰ σημειωθῇ ἐν προκειμένῳ ὅτι ἡ προσευχή, ἡ ὁμιλία τοῦ νοῦ πρὸς τὸν Θεόν⁴⁰, προϋποθέτει οὐ μόνον τὴν ἀπάθειαν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἐκ τῶν «φιλῶν νοημάτων»⁴¹. Μόνον ὅταν ὁ νοῦς εἶναι τελείως «γυμνός», δύναται νὰ γίνῃ κοινωνὸς τοῦ θείου φωτός⁴².

Τὰ εἰρημένα καταδεικνύουσι τὸ ἄλλοθι τῆς χριστιανικῆς θεολογίας. Ἐὰν ἡ θρησκευτικὴ θεολογία εἶναι ἀναζητήσις ἀνθρωποκεντρικῆ, προσπάθεια ἀναγωγῆς εἰς τὸ ὑπέρτατον Ὄν, ἐρειδομένη εἰς τὰς δυνατότητας καὶ τὰς ἐφέσεις τοῦ ἀνθρώπου, ἡ χριστιανικὴ θεολογία δὲν προέρχεται ἐξ «ἀνθρωπίνων ἀφορμῶν», ἀλλ' εἶναι ἀπόρροια τῆς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ, καρπὸς τῆς μετοχῆς τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸ κάλλος τῆς θείας δόξης. Ἰπ' αὐτὴν τὴν ὀπτικὴν γωνίαν ἡ χριστιανικὴ θεολογία, μολοντί δὲν εἶναι ἔργον τοῦ παντός, ἔχει ἐν τούτοις καθολικὴν σημασίαν. Οἱ δύο ἀδελφοὶ Καππαδόκαι εἰς ἐν ὑπέροχον παράλληλον χωρίον, ἐρμηνεύοντες τὸ βιβλικὸν «αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε»⁴³ ἀναγράφουσι:

«Αὐξάνεσθε οὖν αὐξῆσιν τὴν κατὰ Θεόν, τελείωσιν τὴν κατὰ τὸν ἔνδον ἄνθρωπον. Πληθύνεσθε. Ἐκκλησίας ἡ εὐλογία. Μὴ ἐν ἐνί, φησί, καὶ διὰ τὸ περιγραφῆται ἡ θεολογία· ἀλλ' εἰς πᾶσαν τὴν γῆν κηρυχθήτω τὸ Εὐαγγέλιον τῆς σωτηρίας»⁴⁴.

«Αὐξάνεσθε οὖν αὐξῆσιν, τὴν κατὰ Θεὸν τελείωσιν, τὴν κατὰ τὸν ἔνδον ἄνθρωπον· πληθύνεσθε Ἐκκλησίας τῆ εὐλογία. Μὴ ἐν ἐνί περιγραφῆται ἡ θεολογία· ἀλλ' εἰς πᾶσαν τὴν γῆν κηρυχθήτω τὸ Εὐαγγέλιον τῆς σωτηρίας»⁴⁵.

39. «La contemplation de la Sainte Trinité est le commencement de la gnose; c' est la théologie. C' est aussi l' oraison (προσευχὴ) ou «oraison pure». Ainsi théologie, gnose de la Trinité et oraison sont synonymes pour Evagre». Μν. ξ., σ. 88.

40. «Ἡ προσευχή, ὁμιλία ἐστὶ νοῦ πρὸς Θεόν». Περὶ Προσευχῆς, PG 79, 1168C.

41. «Οὐχ ὁ ἀπάθειας τετυχηκώς ἤδη καὶ προσεύχεται ἀληθῶς· δύναται γὰρ ἐν τοῖς φιλοῖς νοήμασι εἶναι καὶ ἐν ταῖς ἱστορίαις αὐτῶν περισπᾶσθαι, καὶ μακρὰν ἀπέχειν ἀπὸ Θεοῦ». Λύτθι, 1177D.

42. «Das ist das selige Gebet, da der Mensch ganz und gar mit Gedanken und Sinnen zu jenem hohen Schauen entrückt ist, ohne dass ihn etwas hemmt und hindert, in seinem ursprünglichen Zustande als Ebenbild der Gottheit; es trennt ihn von allen unruhigen Bewegungen des Zustandes der Unnatur. Nur durch jenes selige Wunder der Ekstase, durch das über der Seele aufgehende Licht der Trinität, wird sie von allen beunruhigenden Verbindungen und materialen Vorstellungen frei gemacht und mit Gott selbst im Schauen seiner strahlenden Schönheit, der Quelle aller Wonne, zu einem Geiste vereinigt». Προβλήματα γνωστικά, VII, 30, ἐκδ. W. Frankenberg, Berlin 1914, σ. 455.

43. Γεν. 1, 20.

44. Μ. Βασίλειου, Περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου κατασκευῆς, PG 30, 44A.

45. Γρηγορίου Νύσσης, Εἰς τὸ «ποιήσωμεν ἄνθρωπον...», PG 44, 281D.

Συνελόντι είπειν, ή χριστιανική θεολογία, μη ούσα άπλή έφεσις ανθρωπίνη, ώς ή θρησκευτική θεολογία, προσφέρεται ανεξαρτήτως «έθνους και φυλής και γλώσσης και λαού»⁴⁶. "Όπως ό λόγος του Θεού του ζώντος δέν είναι προνόμιον και δέν άπειθύνεται εις ώρισμένην κατηγορίαν ανθρώπων, ούτω και ή χριστιανική θεολογία είναι δωρεά προσφερομένη εις τόν ανθρωπον. Τοϋτο βεβαίως προϋποθέτει τήν δεκτικότητα του ανθρώπου, τò έσωτερικόν αισθητήριον, τήν συνεχή συντριβήν του ανθρώπινου Έγώ, τήν μετά-νοϊαν. «Μόνον οι έν πραγματικῇ και συνεχεῖ μετα-νοία τελοῦντες και τήν άτέλειαν τών ανθρωπίνων λογικῶν συστημάτων και έκφράσεων παραδεχόμενοι καλοῦνται νά επιχειρήσουν αληθῆ καθολικήν θεολογίαν»⁴⁷.

46. 'Αποκ. 14, 6.

47. Ν. Α. Νησιώτου, 'Η θεολογία ώς έπιστήμη και δοξολογία, έν Θεολογία, αλήθεια και ζωή. Πνευματικόν συμπόσιον, 'Αθήναι 1962, σ. 213.